

Városok szép tornyai hullnak

Részlet a Szép Versek 1944 című készülő könyvből

[...] Öt éve döng a föld változó
Színű asztalán a kocka, szilajul a sors,
S türelmetlenül a döntésért, íme,
Vad dobásaitól a föld már összetörik.

Városok szép tornyai hullnak; göngyöleg
Szőnyegekként tekeri fel az utakat
Sziszegő láng, a vérfelhők közül
Szórja a romlást az örület és kacag. [...]
(Fodor József: Meztelen január)

Ezerkilencszáznegyvenhárom végén, negyvennégy elején a legtöbb magyar ember úgy látta, akár költő volt vagy sem, hogy a második világháború belátható időn belül véget ér. A németek és szövetségeseik ereje megroppant, kifogyóban a tartalékaik. Ez mindenkinek szembetűnt, aki nem a vak reményre bízta magát. Ami nem azt jelentette, hogy a háború végét látók egyúttal derűlátók lettek volna. Hiszen csoda kellett volna hozzá, különös szerencse vagy rendkívüli államférfiúi teljesítmény, hogy a pusztítás, ami addigra sok országon végigsöpört, és aránylag kis mértékben érintette Magyarországot, épp itt ne bontakozzon majd ki. Például hogy elmaradjanak a városok elleni komoly légitámadások.

Lehet, hogy egyesek elfelejtették a Guernica hat-hét évvel korábbi bombázásáról szóló híreket, vagy hajlamosak lettek volna egyszeri, véletlen kisiklásnak tartani, ami ott végbement, csakhogy nem sokkal később ismét előfordult, hogy katonai repülőgépek sűrűn lakott várost szórtak meg bombákkal. Itt, Európában fordult elő. Egy „kultúrnép” bánt így egy másik „kultúrnép” városával. Aztán jöttek az újabb hírek újabb városok bombázásáról. Persze, minden ilyen esetben lehetett ilyen vagy olyan mellékkörülményekre, véletlenekre hivatkozni. Ezekből függetlenül nyilvánvaló volt, hogy ha vannak bombázók és vannak városok, és háború zajlik, a városokat az ellenséges légierők bombázni fogják.

Nagyon jól lehetett tudni, hogyan intézték el a németek Rotterdamt 1940. május 10-én. Pedig az csupán alkalmi, könnyedén odakent csapás volt, ami után a hadviselő felek eszköztára és pusztító szándéka folyamatosan és nagymértékben gyarapodott. Ezeket is lehetett tudni.

Szövérfy József *Mintha...* című versében egy eltávozott személyhez beszél, olyasvalakihez, akivel korábban egy városban élt. Az illető elkerült onnan, aligha saját akaratából, de hogy pontosan miért, azt nem tudhatjuk meg a versből. Szövérfy műve megjelent a *Diárium*ban, vagyis nem magánhasználatra, hanem közlés céljával készült a szöveg, tehát a megszólított személy távozásának lehettek

olyan okai, amiket a szerző nem taglalhatott a nyilvánosság előtt. De már azzal is a nagy közös hadi erőfeszítések ellen szól, hogy egyetlen ember távozását a város kiüresedését okozó vagy pusztulását előrevetítő veszteséggént állítja be. Fel sem merül, hogy lelkesedni kellene, kitartani, szembeszegülni a nemzet ellenségeivel.

*Mintha minden, minden
oly elhagyatott lenne,
mintha nem is volna
senki, semmi benne:
oly üres a város.*

*Mintha Rotterdammak
dült utcáin járnék,
oly csendes, oly puszta
most a környék, tájék:
oly üres a város. [...]*

Ha akart volna, találhatott volna Szövérfy példát más „terrorbombázásokra” is, köztük olyanokra, amiket az angolok és amerikaiak hajtottak végre német városok ellen, de ő ennél a példánál maradt. Talán mert a rotterdami támadás lényegesebb és emlékezetesebb maradt számára, vagy mert nem állt szándékában áldozatként bemutatni a németeket. És azt hiszem, Rotterdam nemcsak hasonlatként idéződik meg a versben, hanem egy lehetséges és valószínű közeljövő előérzeteként is. A *Mintha...* világában nincs semmiféle közösség, se nép, se nemzet, se faj. Két ember van csak benne, a beszélő és a megszólított, közülük is az egyik eltávozott már. Nem szerepel a lehetőségek között bármilyen együttes cselekvés, pozitív kibontakozás.

A *Mintha...* arra döbönt rá, hogy egy város nemcsak az épületállományából áll, hanem a benne élő emberekből is, és előfordulhat, hogy elég bizonyos személyeket kivonni belőle ahhoz, hogy soha többé ne lehessen az, ami korábban volt.

Szövérfy József (1920–2001) – talán a későbbi körülmények miatt, talán más okokból – nem vált ismert magyar költővé. A háborút túlélte, de a kommunista hatalom jobboldaliként és klerikálisként megbélyegezve ellenségnek tekintette, majd adandó alkalommal Nyugatra emigrált. Írországba kerülve gael nyelven írt könyvet Magyarország helyzetéről. Latin himnuszokat fordított angolra.

Akár egy komoly vihar, úgy lógott a levegőben az eljövendő nagy bombázás. Az akkor íródott magyar versek közül az utóbb legismertebbé, legnépszerűbbé válnak, a *Nem tudhatom...*-nak alaphelyzete ez.

A fennmaradt emlékezések egyike szerint éppen egy légiriadó idején, a pincében olvasta fel Radnóti Miklós a frissen elkészült – de még nem a ma ismert változatnak megfelelő – verset Fanninak, Kovács Margitnak és a keramikus édesanyjának. A *Nem tudhatom...* azóta megszokott, de a maga idejében és a költő környezetében cseppet sem magától értetődő sajátossága, hogy a költői én itt egyáltalán nem izolált, ellenkezőleg, a teljes magyar néppel azonosul – „mi is, akár a többi nép” –, és az egész ország számára kér kegyelmet. Az utolsó sorban

is a magyarok nevében fordul a természetfeletti hatalomhoz: „borítsd ránk...”. Ez nemcsak a zsidókat minden joguktól megfosztó kortársak számára csengett idegenül, de Radnóti környezetéből is többen helytelenítették, nem mindenki szelíd visszafogottsággal – többen ingerülten reagáltak rá. A beteljesedő sors, ami szerves egységet látszik képezni a költői életművel, utóbb látszólag vitathatatlaná tette a verset. Hét és fél évtized alatt megszokottá és elfogadottá vált, de nem árt felidézni, hogy a maga idejében nagyon távol állt attól, hogy evidens legyen. Ugyanis a baloldaliaknak, az „angolbarátoknak”, a zsidó származásúaknak az volt az érdekük, hogy a háború minél előbb véget érjen, mégpedig Németország vereségével, és ha ehhez a szövetséges bombázások hozzájárulhatnak, hozzá is kell járulniuk. Sok példát lehetne hozni rá, hogy „a zsidók” nem rettegettek úgy a bombázásoktól, mint „a keresztények”.

Radnóti Miklós pedig még csak nem is saját városa, Budapest, vagy általában a városok számára fohászkodott irgalomért, hanem az egész országért, minden magyarlakta településért. Ez sem volt általános, sok ekkoriban született vers alapélménye a szülőfaluért, városért érzett aggodalom, vagy később a szeretett település siratása.

Várnai Zseni *Fohász a város fölött* című versében hasonló könyörgés fogalmazódik meg, mint amit a *Nem tudhatom...*-ből ismerünk: ebben a műben is felhőkét kér a költő, hogy rejtsek el a sebezhető tájat a bombázók elől. De Várnai Zseni kérése kizárólag Budapest oltalmára korlátozódik:

*Önző fohász ez, megbocsássál érte
s bocsássatok meg minden emberek,
bocsássatok meg rombadöntött házak,
égő hajók, fölgyujtott tengerek
és minden földrész nekem megbocsásson,
hol égig ér a szenvedők jaja,
mert én e Várost féltem minden este
s érte könyörgök minden éjszaka!*

A költő tisztában van vele, hogy ha már Istenhez, minden ember teremtőjéhez eseng, illendő volna az egész világ számára kérni kedvezőbb elbánást, de ő őszintén vállalja, hogy az is boldoggá tenné, ha saját szeretett városa megmenekülne. Radnóti óhaja, mint tudjuk, szélesebb körű, de a lényegét tekintve szintén erősen korlátozott – nem kevesebbre és nem többre, Magyarországra vonatkozik.

Kivételes a *Nem tudhatom...* abból a szempontból is, hogy míg a korábbi években Radnóti Miklós több versében foglalkozott a városokat a levegőből fenyegető veszéllyel – meglehet, minden más költőnél többször –, ezután, tehát ezerkilencszáznegyvenhárom-negyvennégy fordulója után már nem. Figyelme e legutolsó alkalom után más körülmények felé fordult.

Költői áldozatát a nemzet oltárára helyezte azáltal, hogy felajánlotta közlésre a *Magyar Csillagnak*. A nemzet – legalábbis az azt megszemélyesítő államhatalom – pedig elutasította azáltal, hogy a verset nem engedte megjelenni a lapban. Ez még a német bevonulás és a Sztójay-féle, német elkötelezettségű kormány megalakulása előtt, egy viszonylag emberséges időszakban történt, akkor, ami-

kor Radnóti és néhány sorstársa átmenetileg hazatérhetett a munkaszolgálatból. Illyés Gyula, a *Magyar Csillag* szerkesztője bizonyára abban a hiszemben tette be a lapba a verset, hogy átengedik. Hát nem. Jó volna tudni, melyik volt az a szó vagy mondat, amelyiknél megszólalt a nemzetet az irodalom felől érkező ártó hatásoktól óvó hivatalnok agyában a vészcsengő. „Belőle nőtem én, mint főtörzsből gyöngé ága?” Ezen a ponton a nemzet szerves részének meri nyilvánítani magát a zsidó származású költő, és azt azért már mégse engedhetjük meg neki? Vagy az nem mehetett át, hogy „... bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép”? Tudniillik a magyar nép tiszta, mint a ma született bárány, öröktől fogva bűntelen? Netán az elkövetkezendő súlyos bombázások taglalása minősült megengedhetetlennek, mert rémhírterjesztéssel ért fel? 1944. március 15-én jelenhetett meg utoljára Radnóti Miklós a *Magyar Csillagban*, két, még az előző év végén írott verssel. Ez volt a lap utolsó kinyomtatott száma.

Azokban a hónapokban az „őskeresztény” származású költőknek sem lehetett azonban derűs a hangulatuk, annak ellenére, hogy nem kellett kiközösítéstől, elpusztítástól tartaniuk. Mert hiszen ha valaki nem származása szerint, hanem Jézus szellemében volt keresztény, az nem érezhette jól magát, míg a szeme láttára szorították ki az élet minden területéről embertársait. Köztük a személyes ismerősöket, a kollégákat. Ha írtak verset negyvenégyben, a sorokból jól ki lehet olvasni, ki mennyire bizonyult ellenállónak azzal a fertőzéssel szemben, amit a nácik szemében a kereszténység jelentett. A derűt az a körülmény is csökkentette, hogy a háború végső szakasza a nemzsidó költők számára, és minden hozzátartozójukra vonatkozóan is komoly veszedelmeket tartogatott még, nem szólva arról, hogy a háború utáni új világban hogy lehet majd élni. Csorba Győző *Árnyék* című, három szonettből álló verse ennek az aggályokkal terhes várakozásnak a dokumentuma.

*Ki hiszi el, ha mondjuk, hogy a hosszú,
fakó napok szörnyűbbek, mint a kínpad? [...]*

*Mint nyomtató ló, járunk körbe-körbe;
esziünk, iszunk és pihenünk is rendben. [...]*

Ennek a költőnek azt is van bátorsága megvallani, hogy olykor magánál szerencsésebbnek érzi azokat, akiket már megjelölt a végzet. Radnótihoz hasonlóan Csorba Győző is többes szám első személyben szólal meg, ám nem is csak egyes sorokban, hanem mindvégig: az *Árnyék* a védett helyzetű városlakók kórusa:

*S a véresekhez sóhajtunk: szerencsés
élők ti, kikben lankad s új tüzet fog
a lét, mert csapdák, vermek közt haladtok. [...]*

*Únjuk a várost, únjuk önmagunkat
és otthonunkat, ezt a gyáva fészket,
(kerülgeti a sajjóléptű végzet,
csak távol árnyék súlyával szorongat). [...]*

Elsőre meglepő, hogy történelmi időkben unatkozik valaki. Csorba Győző verse önmagában is meggyőz róla, hogy hát persze, nem is volt annyira szórakoztató, ami történt, de ugyanekkor Márai Sándor szintén beszámol róla a naplójában, hogy unatkozik. Igaz, ő nem gondolt rá, hogy a feljegyzései belátható időn belül megjelennek. Csorba viszont közreadta az *Árnyékot*. Két másik versével együtt, a *Diárium* májusi számában jelent meg.

Addigra már egy sor lapot elhallgattattak, így a *Magyar Csillagot* és a *Vigiliát* is. Sok író és költő közölhetetlenné vált, mások, mint Márai Sándor, önként hallgattak el. Illyés Gyula, letartóztatástól tartva, bujdosóként tengette napjait. A *Diárium*, és a benne publikáló szerzők akkor is lojálisak voltak a rendszerhez, ha írásuk tartalma bizonyos különállást fejezett is ki. Akkoriban odafigyeltek erre, Márai és a többiek kivonulását ellenséges gesztusként értékelték a rendszer hívei, és azt latolgatták, vajon a bojkott szélesebb körre is kiterjed-e majd. Hogy veszélyezteti-e az írók távolmaradása a Könyvnapokat. Ez volt a nagy kérdés negyvennégy májusában. Az *ország* című hungarista lap szignó nélküli cikkben fejezte ki aggodalmát, mely aztán eltűzöttnek bizonyult, a Könyvnapokat, mint ha mi se történt volna, negyvennégyben is megtartották, nem kis forgalommal. A *Diárium* és más lapok szerkesztői szorgosan dolgoztak tovább. A Könyvnapok eseményeiről készült fotókat az olvasók egyebek mellett a *Diárium*ban is megtekinthették. A könyvek ünnepe azáltal vált még emlékezetesebbé, hogy hozzá időzítve kezdték kivonni a könyvtárakból és kereskedésekből, majd megsemmisíteni a „zsidó írók” könyveit.

Csorba Győző (Pécs, 1916 – Pécs, 1995) 1939-ben doktorált, de nem kapott állást, „diplomás munkanélküli” volt. Először 1941-ben tudott elhelyezkedni, közgazgatási tisztviselőként. 1943-ban viszont a városi könyvtár vezetőjeként alkalmazták. 1944-ben megnősült. Ez az időszak az ő számára semmiképp sem volt kedvezőtlen – csak hát rávetült egy bizonyos árnyék.

Az *ország* című hetilap színvonalas versrovatot üzemeltetett. A főszerkesztő, Vajta Ferenc nem várta el a költőktől, hogy tartalmilag igazodjanak az orgánum profiljához, a jelek szerint beérte a nem zsidó származással, és hogy semmi olyan nincs a versekben, ami szembemenne az irányvonallal. Közölték például Haller Alfréd grófot (Nyíregyháza, 1908 – Budapest, 1944), az akkoriban ismert író és költőt, akit néhány hónap múlva, Budapest ostroma alatt a nyilasok megöltek. Az *ország* költőkommandójának egyik legszorgalmasabb tagja Borsi Darázs József (Vörs, 1898 – Budapest, 1968) volt, akit akár a Balaton költőjének is nevezhetnénk, mert más téma csak kivételképpen keltette fel ihletét, és mert az ekkoriban a hungarista lapban megjelenő költeményei túlzás nélkül megtöltenének egy egész Balaton-kötetet. Március 11-én például ezzel a verssel jelentkezett:

Balatoni utazás

*Balaton hús tükrébe,
fehér felhő nézeget.
Langyos szellő sóhajt felém,
mosolyog rám Szigliget.*

*Kilukadt a napnak bugyra,
hull belőle a meleg.
A dombhátról hófolt bámul,
elmúlásán kesereg. [...]*

*Lelkem néha égbe vágyik,
de a szívem sohasem;
mert a tavat csillagoknál
– mindennél, jobb' szeretem!*

A kétes levegőjű városok aggodalmakkal terhelt közegéből kívánatosnak látszhatott a tiszta vidék felé fordulni, még inkább, ha olyan közismerten tetszetős és ihletet adó tájról van szó, mint a Balaton vidéke. De – ha egy pillanatra felnézünk Az ország hasábjából – rácsodálkozhatunk, milyen sok magyar költő időzött ezerkilencszáznegyvennégyben a tó körül, és énekelte meg szépségeit, mintha minden rendben volna, vagy majdnem egészen rendben.

Borsi Darázs József és társai aligha öntudatlanul révedtek a Balaton szépségeibe: részükről az odafordulás egyúttal elfordulás is, jelzése annak, hogy akármi történjék is, vagyunk, akik vagyunk, otthon vagyunk, és otthon is maradunk, ez itt a mi egünk, a mi földünk, a mi vizünk, ebben áll a lényeg, minden más múltó kellemetlenség, semmiség. A vész közeledtén a Természet, Isten és a Haza örök értékeire függesztették ájtatos tekintetüket.

A német megszállás után beinduló angol-amerikai bombázások idején a költő szeme láttára ér találat egy repülőgépet. A sérült gép személyzete ejtőernyővel próbál menekülni. Borsi Darázs közbelép, és riasztja a csendőröket. Sikerül is elfogni az általa viccesen cowboyoknak nevezett fiatalembereket. Minderről hűségesen beszámol Az ország olvasóinak, ezúttal nem versben, hanem egy hangulatos tárca keretében.

Borsi Darázs fia, Darázs Endre (Budapest, 1926 – Budapest, 1971) szintén Az ország című hetilapban gyakran megszólaló költők egyike. Apjától eltérően az ekkor tizennyolc éves poéta nem hagyatkozik egyetlen sajtóorgánusra, és az eltérő irányzatú lapok szerkesztői örömmel közlik, amit beküld. A pécsi Sorsunkban közölt Őszutó című versébe, aki akarja, beleláthatja a közeledő katasztrófa keltette szorongást, de olvasható a vers tiszta természetábrázolásként is. Akkoriban számos lírikus keresett megnyugvást abban, hogy az évszakok a háború alatt is a szokásos rendben követik egymást.

*Ősz ült rá a kéményünkre,
Köde eresziünkön hál;
Mélyen alvó fák rügyébe
Költözködött el a nyár.*

*Két felől nőnek a felhők,
Óriás szürke falak,
Ívük egyre lejjebb hajlik.
Félni lehet: ránk szakad.*

*Melegsziünk a rózse mellett,
Számláljuk a napokat;
Homlokunkon nehéz gondok
Vasekéje szántogat.*

Az apa, Borsi Darázs versei hasonlóképpen kínálják a lehetőséget, hogy a természeti képeket hasonlatként értelmezve a költő és a nemzet sorsára vonatkozó elemzéseként tekinthessük rájuk:

*Borongós most a Balaton
s nincs virág a réten.
Bakony felől hideg szél fúj
s felhő száll az égen.*

*Szomorú a jegenyesor,
reszket minden ága.
Mindegyikre rászállott egy
csúf fekete kánya.*

*Azt károgja a sok madár:
talán nem is lesz Nyár.
S keserűség, nyomorúság
csak az, ami rám vár.*

*Nem hiszem egy szavukat se,
mindennek van vége.
S él az Isten odafönn a
kélklő messzeségbe.*

*S kisüt a nap, virág is lesz
mindenütt a réten.
Aratást is, szüretet is
érezem – hogy megérem. [...]*

Balatonberény, 1944. március végén.
(*Borongós most a Balaton... – Az ország, ápr. 22.*)

Hetvenöt év távlatából visszanezve meglepő, hogy ezekkel a jámbor költeményekkel jól lehetett lakatni az akkori kultúrpolitikát. Pedig így volt, sokáig beérték vele még az echte náci szerkesztők is, mint Vajta Ferenc. Ugyanakkor a korabeli olvasóközönség nemzeti elkötelezettségű részének elégedetlenségéről árulkodik Marék Antal cikke, mely már negyvenhárom őszén megjelent *Az országban, Hol a háborús költő?* címmel:

„A nemzet életének legnagyobb próbatétele a háború. [...] Hullunk a mélybe, mert ennek a háborúnak nincs háborús költője. A nemzet magára

maradt s ebben a tétovázásban, ebben a céltalan küzdelemben mindenét elveszíti. Elsősorban hitét a magyar tollban. A magyar tollban, amely oly élesre fente mindenkor a véres századok alatt a magyar kardot.”

Ez a költői kép, a tollal történő kardfenés mindenesetre példamutató Marék Antaltól. Marék (Mezőtúr, 1903 – Budapest, 1983) amellet, hogy orvos volt, termékeny prózaíróként és kritikusként működött a háború előtt és azután is.

Akadtak poéták, akik nem vették a lelkükre, hogy – Marék szavával szólva – a nemzet magára maradjon. A negyvennégy június harmadikai számban jelenik meg Gulyás Nagy Dezső *Acél-kor ez!* című verse:

*Acél-kor ez! Léptünk szikrázva
dobbantja meg a köveket,
gumi helyett korunk parancsa
sarkunkra acélt veretett. [...]*

*Dicső kor ez! Erősek álma,
bajóvó istenek kora!
Mellre szívom zord levegődet,
köszöntlek, hősök százada!*

*Mellem zihál, sűrű bozótod
fújtatva töri, zúzza szét,
egy nép szorít előre mennem
s követ egy hősi nemzedék! [...]*

Itt végre szavakba lett öntve az a bizonyos *hősi életszemlélet*. Egy héttel később figyelemre méltó költeménnyel jelentkezett Láng Kornél is. (Nem árt tudni, hogy hat nappal korábban vonulnak be a szövetséges csapatok Rómába, négy nappal korábban szállnak partra Normandiában, és éppen ezen a napon, június tizedikén, egy francia kisváros, Oradour-sur-Glane majdnem teljes lakosságát, 190 férfit, 245 nőt és 207 gyereket mészárolt le aprólékosan és könyörtelenül egy SS-század, és pontosan ugyanakkor a görögországi Disztomo faluban 218 civillel végeztek.)

Fiatál stukás

*Sivító
Csavarok,
Rotyogó
Motorok,
Zuhanok,
Zuhanok.
Jól lőnek,
Szorulok.
Itt a cél!*

*Most dobok...
Húzó fel,
Ragadok.
Fent vagyok.
Híd volt lenn...
Ujjongok!
Darabok!
A rajban
Új vagyok...
Utánam
A nagyok!
Dübörgő
Motorok,
Sivító
Csavarok.
Rohanok,
Itt vagyok.
Leszálllok,
Gurulok.
Jönnek
A többiek,
Dicsérnek,
Ragyogok!*

A stuka szó a 'zuhanóbombázó' jelentésű **Sturzkampfflugzeug** összevont változata. A repülőgép, hivatalos nevén Ju (Junkers) 87, 1935-ben lett készen, és egy évvel később lépett a világtörténelem színpadára. A spanyol polgárháborúba való német beavatkozás során szerzett világhírt. Mikor a gép meredek szögben, erősen felgyorsulva a célra repült, szinte lehetetlen volt eltalálni. Zuhanás közben a kiengedett fékszárnyak és a repülőgép körül megváltozott légáramlás keltette jellegzetes sivító hang – amit a futóműre erősített szirénával tovább fokoztak – bénítóan hatott az ellenséges földi erőkre. Kivette részét a második világháború kezdeti szakaszának német hadisikereiből, a német tudás és erő jelképévé vált. De már az angliai légicsata idején kiderült, hogy a modernebb vadászgépek számára könnyű zsákmány, onnantól csak azért gyártották és használták tovább, mert nem állt rendelkezésre helyette jobb változat, még a háború vége előtt leálltak a gyártásával. Negyvennégyben ezt a gépet megénekelni a „régis dicsőség” felemlegetésével ért fel.

Láng Kornél nem elégedett meg azzal, hogy tollával köszörülje a kardot, maga sem volt rest kardot, illetve más, modernebb fegyvereket ragadni. Görgey Vince századossal állt szoros kapcsolatban, aki maga is katonáskodott és írt. A keleti hadszíntérről ismerték egymást, Láng ott Görgey Vince alatt szolgált. Legnagyobb közös fegyvertényük az volt, hogy negyvennégy elején sikerült sok értékes budai ingatlant megszerezniük és kirabolniuk. Zsidó tulajdonosokat és bérlőket kényszerítettek rá, hogy elhagyják otthonukat, még a nagy összeköltöztetés előtt. A II. és a XII. kerület előnyös fekvésű részein csinálták ezt, például a

Páger-villa alatt, ami nem volt véletlen, mert jóban voltak a színésszel. Költőnk a Fodor utca 42.-ben szerzett magának lakást, egy igazán szemrevaló, Bauhaus-stílusú házban, Páger Antal közvetlen közelében. De lecsaptak Napraforgó utcai villákra is, ami arra enged következtetni, hogy az építészet tekintetében jó ízléssel bírtak. Egy kevésbé sikeres akciójuk során Láng megsebesült. Ugyanis június 28-án meg akarták gyilkolni a kormányzó egyik régi bizalmasát, bárczyházi Bárczy István miniszterelnökségi államtitkárt. Vitéz Görgey Vince találta ki az akciót, Láng Kornélra bízva a végrehajtást. A merénylet kudarcba fulladt, oly módon, hogy a kísérő fegyveresek egyike meglőtte Lángot, míg a célszemély sértetlen maradt. Láng előbb kórházba, majd bíróságra került. Hogy írt-e verset közben, azt sajnos nem lehet tudni. *Az ország* viszont lehozta kicsivel nyilván korábban elfogadott verseit. Június huszonnegyedikén, tehát még a merénylet előtt jelent meg *Hortobágy nyáron* című verse:

*Bodros felhők járnak erre,
berzenkedő enyhe szellők.
Forró port hoz egy szélroham,
erre rohan, arra rohan...
mocsár szaga láp-víz érzik,
Kadarcs nádja zöldelik, légzik.*

És még 63 ilyen sor. Július elsején, mikor költőnk már súlyos sebével és fegyveres őrizet alatt ápolva volt, a *Van Isten!* című:

*Városi élet:
Ezer emelet.
Nem látod
A füsttől
A fellegeket.*

*Fenyvesek fekete
Fái felett
Nézd az eget,
Csillagjait!
S értelmed
Az Istenbe
Beleszeret.*

Láng Kornél azok közé tartozott, akik megvetették a várost, és lélekben vidéki- nek tartották magukat. Nála is, mint annyi másnál, egy XII. kerületi lakásba való beköltözés jelentette az arany középutat.

Az ország június 24-i számában újabb szerkesztőségi cikk kárhozhatja az írók passzivitását: „mindennél fontosabb, hogy a politikai újjászületés az irodalomban is éreztesse hatását.” Ugyanebben a számban jelenik meg Csordás Dezső főhadnagy *Úgy menjetek!* című költeménye.

*Bajtársaim, ha menetek kell,
egy jajt ne ejtsen ajkatok,
könnytelenül, úgy mint a fűszál,
hangtalanul, úgy sírjatok!*

*Mint a virág, halálba törve,
mint szálfák, némán esetek,
s ki verte fel, ne kérdezzétek,
a rettenetes végzetet!*

*Némuljon el a panaszló szátok:
ki halni nem tud, az vesz el,
nincs menekvés, nincs irgalom már:
úgy menjetek, ha menni kell! [...]*

Nemzeti elkötelezettségű költészetet művelni nagyjából egyet jelentett a petőfi versek írásával. Az ország ebből a szempontból élenjáró volt, hasábjain elvéve fordult csak elő időmértékes vers, szabad vers pedig talán egyetlenegyszer sem. Petőfi Sándor ismerte és mesterien művelte a „deákos” verselést, de egy évszázaddal későbbi követői arra a terepre nem követték, ahogy természetesen a világszabadság óhajlásának irányába sem.

Negyvennégy március 15-ét a Budai Vigadóban ünnepelték a nyilasok. (Az épület meghittén ismerős lehetett számukra, minthogy évekkel korábban ott egyesültek az addig versengő kisebb-nagyobb magyar nemzetiszocialista pártok.) Petőfi köszöntésének ürügyén saját, korábban csak a mozgalom köreiből ismert művészetüket népszerűsítették:

Nyilas március 15-ike a Budai Vigadóban

A Nyilaskeresztes Párt Szociális Szolgálatának Kulturális Csoportja fényesen sikerült Petőfi estét rendezett március 15-én a budai Vigadóban. A Vigadó nagytermében [sic] zsúfolásig megtöltötték a nyilas testvéreink, akiket pártszolgálatos rendezők, élükön Hegedűs János testvérrel, aki az estét rendezte, fogadtak és kalauzoltak testvéri szeretettel és figyelmességgel. [...] Szentiványi Kálmán, Hajdu Sándor, Kocsis József és Géza Ottó testvérek, mozgalmunk jólismert költői saját verseiket szavalták. [...] Bilicsi Tivadar színművész pedig a közönség állandó derűltége között tréfás Petőfi-verseket szavalt, majd pedig Petőfi színészkoráról beszélt. Rátonyi Róbert filmszínművész színészmagaságokat utánzott. [...]

Ugyanakkor a nemzeti elkötelezettségű közönség országshoz arra törekedett, hogy Petőfi javaiból csak ők részesüljenek, az illetéktelenek, vagyis „a zsidók” ne. Láng Zsolt idézi fel egy kolozsvári kislány történetét:

Szilágyi Júlia már elmúlt hétéves, amikor megkezdődött az erdélyi zsidók deportálása. Hogy ki számított megsemmisítendő zsidónak, egyszerűen fogalmazva, a magyar állam döntötte el. Hiába érezte magát magyarnak – mert a magyar kultúrában nevelkedett, magyar volt az anyanyelve, magyar iskolába jártak a szülei is, katolikus vallásúak voltak, nagyapja negyvennyolcban Bem hadseregében harcolt a magyar szabadságért... –, elég volt, ha valamelyik szomszédja feljelentette: papírjait eltéphették, sőt, akár rögtön le is lőhették. A gyerekeket sem kímélték. És egy hétéves gyereknek már kiválóan működik az emlékezete, nem felejt el, hogy megverték az osztálytársai, mert a tanító néni, vele, az éltanulóval szavaltatta el Petőfi *Nemzeti dalát* március 15-én.

Azoknak a serdületlen kolozsvári gyerekeknek senki, még Endre László vagy Sztójay Döme sem írta elő, hogy Petőfi Sándor szent szavainak a tisztátalan ajkak által eszközölt beszennyezéséért meg kell büntetniük az osztálytársukat. De valami mégis arra ösztönözte őket.

Az a valami erős és nem mulandó.

Alig ért véget a háború, Petőfi ismét előkerült. Akkor a kommunisták vették birtokukba és kezdték használni. „... megcsömöröltem Petőfitől. Bölcs, öreg Arany, a zseniális és őrült Vörösmarty a háttérben kucorognak, a kutya sem beszél róluk. Petőfi mindenütt ágál, a pártgyűléseken illegeti magát, hordóról rikoltoz. Nagy stréber” – jegyzi fel naplójába Márai 1948-ban. A forradalom százéves évfordulója kellő alapot szolgáltatott a tizenkilencedik századi költő megidézéséhez. Ámde a következő év, Petőfi hősi halálának centenáriuma szintén jó ürügyet kínált. 1949 egyúttal „a fordulat éve” volt, a kommunista párt addig is nyilvánvaló vezető szerepe akkor deklaráltatott, és ezt a változást nemcsak a fényes jövő ígéretével, hanem a múltbeli példák demonstrálásával is igazolni akarták a propagandisták. Lunacsarszkijra hivatkozva harsogták: Petőfi „saját korának bolsevikje volt”. Ekkor fogalmazódott meg a jelszó, miszerint „Lobogónk: Petőfi”. Mindez nem pusztán Petőfi Sándor egyes műveinek és nevének propagandisztikus felhasználását jelentette, hanem általános iránymutatást is a kortárs művészek számára. Amit évekkorábban a hungarista alkotók önszántukból műveltek, a háború utániaknak, függetlenül attól, hogy saját hajlamuk mit diktált, a kultúrpolitika elő is írta.

A formai jegyeken és a baloldali mondanivalón túl volt még egy fontos szempont: a közérthetőség. Annak megkövetelése a művészek jelentős részét kényszerítette fájdalmas megalkuvásra vagy rekesztette ki a nyilvánosságból.

Le kell-e szögezni ezek után, a félreértések elkerülése végett, hogy Petőfi Sándor nem kárhoztatható sem a negyvenöt előtti, sem az azutáni kisajátításokért?

A biztonság kedvéért leszögezem: nem felelős.

Habár az nyilván nem véletlen, hogy Aranyt és Vörösmartyt – Márai példáiánál maradva – kevésbé tudták használni a nációk és a kommunisták.

Mostanában történt, hogy egy íróval beszélgettem, egy íróval, aki azt hirdeti magáról, hogy nemzeti elkötelezettségű és keresztény. Szerinte, ha nem vigyázunk,

a muszlimok nálunk is betiltják a disznóvágást, ami jóvátehetetlen kár lenne, mert kulturális önazonosságunkat veszítenénk el.

Azt találtam mondani, hogy nekünk, kettőnknek nem nagyon van miről beszélnünk, mert egyszerűen nincsenek közös hivatkozási alapjaink. Olyasmik, amiknek alapján vitatkozhatnánk, és megpróbálhatnánk meggyőzni a másikat. Már az is szép, ha nem esünk egymásnak ököllel.

Nagyon meglepődött, és azt válaszolta, hogy dehogynem, rengeteg közös alapunk van. Például az ő édesapja egy egyszerű ember, vidéken él, munkás, de nagyon szereti Petőfit.

Akkor nem mondtam – túl durva lett volna –, hogy Petőfi nem közös alap. Azt sem kezdtem taglalni, hogy az emberiség nagy kártevői között feltűnően sok művészetrajongó volt. Szerették például Wolfgang Amadeus Mozart vagy Ludwig van Beethoven zenéjét. *Kilencedik szimfónia* és népirtás. Hogy ezek hogy férnek össze, ezen az ember néha fennakad. Egy tanárom a Főiskolán azt mondta, az illetők rosszul szerették Mozartot és Beethovent, nem értették őket.

Lehet, hogy ebben áll a titok.

Petőfit mindenestre könnyű rosszul szeretni.

Arra gondolok, hogy hálózatok nélkül egy-egy mű, egy-egy alkotó semmit sem jelent, vagy, ami még rosszabb, mást jelent, mint eredendő kontextusában. Aki Petőfit Arany és Vörösmarty nélkül használja, nem jól használja. És talán éppen ezért van értelme Radnóti Miklóst párhuzamosan olvasni Vas Istvánnal és mind a többiekkel, Alföldi Gézától Zelk Zoltánig.